

INICIJATIVNI ODBOR:

Đuro LONČAREVIĆ (predsednik), *Božidar ŠEVO*, *Tripo VUČINIC*, *Josip PESAH*, *Omer PEZO*, *Marko MILANOVIĆ*, *Stevo DRAGELJ*, *Drago MATKOVIĆ*, *Milisav NIKIĆ*, *Branko VUČINIĆ*, *Eugen LEBARIĆ*, *Luka BOŽOVIĆ*, *Stevern ROGLIĆ*, *Mile RAK*, *Mile MAKSIMOVIĆ*, *Momčilo DUGALIĆ*, *Dragoljub MORAVČIĆ*, *Milorad RAKOVIĆ BELI*, *Olga KOJADINOVIĆ*, *Danilo RADOVANOVIĆ*, *Milivoje KATIĆ MILE*, *Stevo ADAMOVIĆ*, *Milutin RADOJIČIĆ SUČA*, *Joše ŠTRUKELJ*, *Rudi KRAINA*, *Ljubiša POPOVIĆ*, *Nikola KLJAJIĆ*, *Milosav BOJIĆ*, *dr Koča JONČIĆ*, *Veljko MILADINOVIĆ*, *Radoslav PAUNOVIĆ*

REDAKCIJA:

Veljko KALUĐEROVIĆ, *Drago MATKOVIC*, *Miso LEKOVIĆ*, *Blagoje BOGAVAC*, *Olga KOJADINOVIĆ*, *Milivoje KATIĆ MILE*, *Danica ROSIĆ*, *Milosav BOJIĆ*, *dr Koča JONČIĆ*, *Veljko MILADINOVIĆ*, *Miloš VUKSANOVIĆ*, *Radoslav PAUNOVIĆ* sekretar, *Jovan VUJOŠEVIĆ LOLA*

UREDNICI:

Milosav BOJIĆ
dr Koča JONČIĆ
Veljko MILADINOVIĆ, **odgovorni urednik**

PRVA PROLETERSKA

KNJIGA TREĆA

Načelnik Vojnoizdavačkog i novinskog centra
Stevan STANOJEVIĆ, pukovnik

Pomoćnik načelnika za izdavačku delatnost
Ivan MATOVIĆ, pukovnik

Biblioteka

RATNA PROŠLOST NARODA I NARODNOSTI JUGOSLAVIJE

KNJICA DVESTA DEVEDESET OSMA

Monografija

Jedinica NOV i PO Jugoslavije

KNJIGA STO OSMA

UREĐIVAČKI ODBOR

General-pukovnik *Rahmija* KADENIĆ, predsednik; članovi: *Ali* ŠUKRIJA, *Risto* DŽUNOV, general-pukovnici: *Milan* DALJEVIĆ i *Dako* PUAIĆ; general-potpukovnici: *Melodije* KOTEVSKI, *Veljko* MILADINOVIĆ, *Svetozar* ORO, *Žika* STOJŠIĆ, *Joco* TARABIĆ, *Fabijan* TRGO i *Avugust* VRTAR; pukovnici: *Ahmet* ĐONLAGIĆ, *Viktor* KUČAN, *Miso* LEKOVIĆ, *Radomir* PETKOVIĆ i *Dušan* PEJANOVIĆ, glavni i odgovorni urednik

Glavni i odgovorni urednik
Dušan PEJANOVIĆ, pukovnik

Urednik
Snežana TMUŠIĆ, profesor

Recenzenti
Miloš VUKSANOVIĆ
Mišo LEKOVIĆ

Vrhovni komandant Josip Broz Tito govori oslobodiocima Beograda

Povodom treće knjige »Prva proleterska«

Posle 24 godine od izlaska prve dve, pojavljuje se i treća knjiga zbornika sećanja »Prva proleterska«. Prve dve knjige su označile početak šireg i organizovanijeg pisanja o 1. proleterskoj brigadi. One su inspirisale i podstakle izadavanje bataljonskih zbornika sećanja i preko dvadeset publikacija, među kojima su najpoznatije: »Dalmatinci u Prvoj proleterskoj«, romansirana hronika »Kolona i vidici« Radonje Vešovića, monografija »Prva proleterska« Miloša Vuksanovića, ilustrovanu monografiju »Prva proleterska« i dr. Prema tome, proteklih godina je objavljen znatan broj dela o brigadi, pretežno memoarskog karaktera. Sve one mogu da posluže kao podsticaj i motivacija za naučne studije, literarna i druga umetnička ostvarenja.

Ipak, među borcima 1. proleterske i odborima njenih sekcija prevladavalo je, već dugo vremena, mišljenje da prve dve knjige brigadnog zbornika ne daju potpunu sliku ratnog puta i razvoja brigade; u njima nema dovoljno tekstova o borbama, unutrašnjem životu i ljudima iz poslednje godine rata; takođe, mali je broj autora koji su u brigadu došli 1943. i 1944. godine; zanemareni su problemi koji su se javljali s promenama sastava četa i bataljona, s novim naoružanjem i organizacijom, novim načinom ratovanja i si.

Razgovori koji su, u vezi s tim, vođeni tokom 1984. godine u odboru sekcije boraca 1. proleterske brigade u Beogradu, i u njegovoj komisiji za izdavačku delatnost, završeni su jedino realnim opredeljenjem: da se priredi i objavi treća knjiga zbornika sećanja. Po koncepciji i načinu uređivanja, ona treba da čini jedinstvenu celinu sa prve dve, s tim što će sadržajno obuhvatiti poslednju godinu rata. Za nju će se koristiti odgovarajući tekstovi iz bataljonskih zbornika, uz nastojanje da se angažuje što veći broj novih autora. Opšta je želja bila da se knjiga objavi, po mogućnosti, u dane 45. godišnjice brigade.

Odbor sekcije u Beogradu se prihvatio uloge inicijativnog odbora i angažovao urednike prve i druge knjige da realizuju tu zamisao, tj. pripreme za štampu treću knjigu zbornika. Ovom prilikom sa zahvalnošću ističem da je SSNO - posebno njegova Politička uprava i Vojnoizdavački i novinski centar - pokazao veliko

razumevanje za naš poduhvat, i materijalnom pomoći i moralnom podrškom omogućio objavljivanje knjige u planiranom roku.

Razume se, najmerodavnije mišljenje o trećoj knjizi zbornika biće mišljenje njenih čitalaca i ocene kvalifikovanih kritičara. Međutim, ovde želim izneti neke utiske. Tekstovi u knjizi obuhvataju vreme od maja 1944. do maja 1945. godine, a raspoređeni su u sledećim delovima: drvarska operacija, pripreme za pohod i prodor u Srbiju, beogradska operacija, borbe u Sremu i period od proboja sremskog fronta do konačnog oslobođenja zemlje. U knjizi je zastupljeno oko 80 autora. Tri četvrtine njih čine borci koji su u brigadu došli posle njenog formiranja, tj. iz istočne Bosne, Dalmacije, Bosanske krajine, centralne Bosne, iz prekomorskih brigada i, najzad, iz Srbije. Odslikavajući brigadu u poslednjoj godini rata prilozima 0 njenim borbama i političkim akcijama, o događajima i ljudima, treća knjiga predstavlja deo jedinstvenog brigadnog zbornika i potvrđuje da su se novi borci, koji su stupali u njene redove, brzo »uklapali« i postajali proleter, tako da je brigada sa novim ljudstvom i starešinama, uspešno izvršavala sve zadatke i u Srbiji, i u Sremu i sve do Vrboveca. I, što je najvažnije, ona je otpočela i završila svoj ratni put kao brigada bratstva i jedinstva, brigada svih naroda i narodnosti, kao jugoslovenska brigada.

Otuda je, i na primeru ovih sećanja, očigledno da nikada nije suviše kasno pisati o danima i događajima iz rata i revolucije, ako se to čini objektivno i od srca; da nikada ne gube vrednost istinite reči o tome kako se 1. proleterska borila, u čemu je nalazila moralnu snagu da izdrži surove ratne uslove, da prevlada teškoće i krize i da ne izgubi samopouzdanje.

Takva sećanja boraca danas su utoliko potrebija i vrednija jer se, u poslednjim godinama, dešavalo da se o tom sudbonosnom vremenu piše na način kojim se događaji i ljudi u njemu prikazuju u krivom svetlu. Objavljuju se tekstovi u kojima se tok i rezultati NOB-a tumače i prikazuju sa stanovišta u ratu poraženih snaga, i interesa onih kojima ne odgovara nova Jugoslavija, kao socijalistička, samoupravna zajednica ravnopravnih naroda i narodnosti. U neobjektivno prikazivanje rata i revolucije, sa višestrukim negativnim posledicama, spadaju i one knjige i napisi u kojima se sva zbivanja prikazuju samo u svetlim bojama, ulepšavaju se događaji i akcije, prikrivaju greške, promašaji, a iz oportunizma zaobilaze se teški primeri i posledice bratoubilačke borbe inspirisane i organizovane od strane okupatora i domaćih izdajnika. S tim u vezi, opravdano je zaključiti da takav način tretiranja NOR-a i revolucije nije slučajna pojava u našem društvu, jer i oni koji to čine pod iz-

govorom da otkrivaju »nove« istine, kao i oni koji to čine radi »mira u kući«, imaju pred sobom neke svoje posebne ciljeve. Otuda, zalaganje da se i putem sećanja boraca upotpuni i sačuva prava istina o zbivanjima i ljudima u ratu i revoluciji, pa i onda kada je ta istina surova i neprijatna, predstavlja našu trajnu obavezu znajući, pri tom, da je istina pravo merilo objektivnog vrednovanja i uslov stvarnog razumevanja tog teškog i složenog a i sudbinski prelomnog vremena u istoriji naših naroda.

Zbornik »Prva proleterska« treba da pomogne, pored ostalog, da se negovanje tradicija 1. proleterske brigade ne svede na čuvanje od zaborava i slavljenje njene ratne prošlosti, jer iskustva iz NOB-a, a to znači i iskustva iz stvaranja, borbi i života prve brigade NOVJ, mogu biti delotvorna i u savremenim uslovima razvoja našeg društva. Do sada objavljena dela i odgovarajuća istorijska dokumentacija omogućavaju da se smelije pristupi organizovanju studiozne (naučne) obrade osnovnih problema razvoja i ukupnog delovanja brigade 1 na taj način dode do naučno zasnovanih odgovora i objašnjenja o svim njenim karakteristikama i vrednostima. Opravdano je nadati se da će i tekstovi iz tri knjige zbornika, pored druge literature, inspirativno delovati u tom smislu, ne samo na nekadašnje borce brigade već i na ljude koji se bave naučnim istraživanjima: na istoričare, vojne teoretičare, sociologe i druge.

Primeru radi, usudiću se da pomenem jednu od takvih tema, koja može biti zanimljiva i zahvalna za svestranije i dublje izučavanje. Mislim na, uslovno nazvanu, temu - Odluka o stvaranju Prve proleterske brigade, uslovi, bitni činioci, smisao i značaj. Imajući u vidu opštu vojno-političku situaciju krajem 1941. godine (porobljena Evropa, nemačke armije pred Moskvom i Lenjingradom) i vojno-političku situaciju u zemlji (u Srbiji teške posledice prve neprijateljske ofanzive i izdaja četnika; u Crnoj Gori negativne posledice neuspelog napada na Pljevlja; vojni i politički problemi i teškoće u organizovanju ustanka u drugim krajevima zemlje; pojačana politička i vojna aktivnost okupatora, kvislinških vlada i drugih organizacija domaćih izdajnika) - može se reći da se tada i početkom 1942. godine narodnooslobodilački pokret našao pred teškim dilemama vojne, političke i moralne prirode. Rešenje da se u takvim uslovima, kao jedna od glavnih mera za prevazilaženje stvorene situacije, formira 1. proleterska brigada, predstavljalo je izuzetno mudru i dalekovidnu a, istovremeno, i veoma hrabru odluku, koja je imala ogroman značaj za dalji razvoj NOB-a i stvaranje NOVJ.

O tome je, ovde i ovom prilikom, moguće učiniti još samo nekoliko napomena.

Prvo. Odluka o formiranju brigade bila je rezultat stečenih saznanja i iskustava iz organizovanja oružanog ustanka i akcija, vođenih u prvim mesecima NOB-a. Ta saznanja i iskustva su upućivala na traženje i primenu novog oblika vojnog organizovanja, koji će omogućiti da se oružana borba protiv okupatora vodi tamo gde to potrebe budu nalagale i na taj način kojim će se, u najvećoj mogućoj meri, eliminisati prednosti okupatorskih jedinica i što više koristiti sopstvene prednosti. Taj novi oblik nađen je u elastičnoj formaciji brigade, sa više bataljona, u čiji bi sastav ulazili borci i starije sa već stečenim, makar i minimalnim, ratnim iskustvom i koji ne bi bili opterećeni onim što je karakterisalo organizaciju i način ratovanja partizanskih odreda, koji su zadržani, svakako, kao neophodne teritorijalne vojne formacije.

Drugo. Donošenje takve odluke rezultiralo je, kao logična posledica, iz ocene da izdaja četničkog pokreta u Srbiji govori, sem ostalog, i o tome da političke snage starog društva ne samo da ne žele borbu protiv okupatora, već da su spremne, rukovodeći se uskoklasnim, sebičnim interesima, da se zajedno sa njima bore protiv NOP-a. Iz takvog viđenja daljeg razvoja političkih odnosa u zemlji, sledio je zaključak da se ubuduće NOP, ostajući i dalje na pozicijama široke političke platforme NOB-a, mora i treba, u još većoj meri, orijentisati i oslanjati na radničku klasu i radne mase uopšte, tj. na one snage koje su zainteresovane i spremne da istraju u borbi za oslobođenje zemlje i stvaranje nove Jugoslavije.

Tu jače naglašenu orijentaciju na radničku klasu sadržavao je i termin proleterska brigada, koji je od početka značio da je reč o vojnoj jedinici (brigadi), koja će u vojničkom i u političkom pogledu dosledno izvršavati sve zadatke i direktive Vrhovnog štaba NOVJ i političkog rukovodstva NOP-a.

Treće. Donošenje odluke o stvaranju 1. proleterske brigade bilo je izraz visoke političke zrelosti, mudrosti i hrabrosti CK KPJ, odnosno onih članova Politbiroa i Centralnog komiteta, koji su, sa Titom na čelu, činili rukovodstvo NOP-a u tom vremenu. Oni su, u teškim uslovima i nejasnim okolnostima, realno ocenili nastalu situaciju i u njoj one činioce koji su otvarali perspektivu dalje borbe. Posebno je bilo značajno to, što je CK KPJ sačuvao poverenje u borce koji su se, kroz teške borbe i mnoga iskušenja, povlačili iz Srbije i Crne Gore, realno ocenjujući njihovu spremnost da nastave borbu za pobedu oslobodilačkih i revolucionarnih ciljeva NOB-a.

Spoj političke mudrosti i dalekovidosti Josipa Broza Tita i CK KPJ sa visokom političkom svesti i borbenom spremnošću radnika, seljaka, studenata i đaka, koji su ulazili u sastav brigade,

među kojima je bio veliki broj članova KPJ i SKOJ-a, omogućio je donošenje istorijske odluke o formiranju Prve proleterske narodnooslobodilačke udarne brigade u Rudom.

Događaji koji su sledili, kao i ceo tok NOR-a i naše revolucije, potvrdili su pravilnost i veliki značaj te odluke. Zato je prirodno što borci i rukovodioci Prve proleterske tu činjenicu doživljavaju i kao veliko priznanje svojoj brigadi, koja je i u teškim i najtežim situacijama bila na visini svog zadatka.

Đuro LONČAREVIĆ

Prva proleterska

Prvu proletersku simbolično predstavlja sve naše proleterske brigade i čitavu našu narodnooslobodilačku vojsku. Zato govoriti o njoj znači govoriti o Titu, o Centralnom komitetu, o svim našim brigadama, o našoj narodnooslobodilačkoj borbi.

Osobine Prve proleterske - to su osobine naše narodnooslobodilačke vojske.

Njene vrline su vrline naše Partije.

Prva proleterska je objektivno bila »privilegovana«.

Njen datum formiranja je datum rađanja naše Armije, njen praznik.

Formirao ju je lično Tito i govorio njenom stroju. I kasnije se često njoj obraćao.

Kretala se uz Tita i Centralni komitet.

Na njoj su oni proveravali mnoga svoja gledanja i svoje odluke.

Njeno mesto je uvek bilo na čelu kolone u napadu. Ona je napravila brešu u njemačkom obruču na Balinovcu, kroz koju su izašle sve naše brigade iz krvave bitke na Sutjesci.

Ona je prošla kroz svih sedam neprijateljskih ofanziva.

Orijentiri na njenom borbenom putu su: Rudo - Igman - Foča - Kolašin - Maglić - Konjic - Prozor - Livno - Jajce - Kalinovik - Drina - Sutjeska, Balinovac - Zvornik - Drvar - Vranića - Palisad - Beograd - Sid - Pleternica - Zagreb.

Prva proleterska je prešla na tom putu više od 20.000 kilometara.

Kroz njene redove je prošlo oko 12.500 boraca, od kojih je 3.210 ostavilo svoje živote na tom putu.

U njenim njedrima je izraslo blizu 3.000 vojnih i političkih rukovodilaca i skoro stotinu narodnih heroja.

Ona je formirana u prelomnim trenucima naše narodnooslobodilačke borbe. Posle osjeka ustanka u Srbiji i Crnoj Gori i kada su se Nijemci spremali da u Moskvi i Lenjingradu proslave svoje pobjede.

Kakva je to bila smjelost i dalekovidost Tita i Centralnog komiteta!

Formirana je kao vojna i politička jedinica naše Partije, naše narodnooslobodilačke borbe. I takva je ostala do kraja.

^ Formirana je kao brigada bratstva i jedinstva. I takva je ostala - i po sastavu, i po bojištima, i po zadacima i ciljevima.

Na njenim istinskim pobjedama i žrtvovanjima plela se legenda o njoj - kao ohrabrenje, kao putokaz, kao nada, kao spas, kao san. I kao smrtni strah za neprijatelja.

U njenom kolektivu je ključalo kao u kotlu. I u borbi, i van nje. Rastao je kolektiv - rasle su ličnosti u njemu. Nije smetalo jedno drugom. Naprotiv. Kao i - uporedno - teški borbeni zadaci i čvrsta disciplina, i šeretluk, i »boemstvo«. I stroga ozbiljnost, i duhovitost, i šala.

Teškoće i žrtve su se podnosile i mučno, i bolno, i vedro, i optimistički. Razvijalo se povjerenje - razvijalo se drugarstvo.

Nismo znali jedan drugoga, ni po socijalnoj, ni po nacionalnoj pripadnosti. Ni puna imena ni prezimena nismo znali. Znali smo se kao Marko, Ljupče, Pera, Lala, Hajro, Ante, Janez i slično.

Cijenili smo se kao drugovi - po iskrenosti, hrabrosti, poirtvovanju, nesebičnosti...

Jugoslavija nam je bila i bojno polje i borbeni cilj - njena sloboda i njena budućnost.

I tako je »bivalo ono što biti ne može«.

Prvi komandant Prve proleterske, Koča Popović, negde, poslije rata, kasnije, napisao:

»Danas to mogu reći. Neprekidno sam se divio spokojnoj hrabrosti proletera... Kao da su sve naše muke, napore i teškoće zgušnjavali u ubojit prkos, kao da su se preokretali u našu prednost... Za nas je vezana za čitavo naše biće, za ceo život. Zato i o našim poginulim, najboljim među nama, ne govorimo o mrtvima, nego kao da se još nalaze na nekom posebno odgovornom zadatku, pa se nisu vratili.. Svi su oni neobični, obični ljudi. Neobični kao revolucija, obični kao narod, koji ih je poslao na isturene borbene položaje«.

Treba upoznati epopeju Prve proleterske, proleterskih brigada i naše narodnooslobodilačke vojske.

Neka današnje, i buduće, generacije upoznaju mladost generacija jednog presudnog vremena. Mladost bez mladosti Mladost rane zrelosti. Mladost koja je prerasla samu sebe. Mladost ustupljenu idealima, Partiji, Domovini, Slobodi, Budućnosti. Mladost ugrađenu u temelje svega što danas imamo i što danas predstavljamo.

Moralne vrijednosti iskazane u tom vremenu, vrline Prve proleterske i drugih brigada - predstavljaju velike tekovine našeg narodnooslobodilačkog rata i revolucije i veliku baštinu našeg društva.

*i Njih moramo poznavati, čuvati i razvijati u našem samouprav-
/ nom, socijalističkom društvu, kao zaloga njegovih ukupnih vrijed-
/ nosti i njegovog razvitka, njegovog ugleda u svijetu i njegovih ši-
/ rokih puteva u budućnost.*

Vlado SČEKIĆ

r